

Rəqsanə Elxan qızı MAYILOVA
Bakı Dövlət Universiteti
Kitabxanasunashlıq kafedrasının doktorantı
raksanasalehli@gmail.com

ALİ PEŞƏ TƏHSİLİNDƏ AKADEMİK KİTABXANALARIN ROLU

Xülasə

Məqalədə ali peşə təhsilində universitet kitabxanalarının rolundan, ali təhsildə mövcud tendensiyalar və inkişafardan, təşkilatların və kitabxanaların bu dəyişikliklərə verdiyi cavablardan bəhs edilmişdir.

Açar sözlər: ali təhsil, akademik kitabxana, universitet kitabxanaları, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT).

Müasir cəmiyyət informasiya cəmiyyəti, məlumat cəmiyyəti, şəbəkə cəmiyyəti və ya inkişafın informasiya metodu ilə əlaqəli sürətli dəyişmə prosesi keçirir. Belə hesab edilir ki, informasiya və biliklər müasir cəmiyyətin fərqləndirici xüsusiyyətidir və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) artan istifadəsi bu dəyişikliyin əsas hərəkət gücüdür.

Təhsil və təlim mübadiləsi prosesləri biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafında əsas elementlər kimi qəbul edilir. Lakin cəmiyyətdə dəyişiklik təhsilə yeni bir yanaşma tələb edir. Beləliklə, cəmiyyətin bütün digər sahələri ilə yanaşı, təhsil ictimai-iqtisadi dəyişikliklərə və müasir cəmiyyətin təhsil ehtiyaclarına cavab vermək üçün ciddi transformasiya, yenidən qurulma və yenidən müəyyənləşdirilməsini keçir.

Bir sıra müşahidəçilərin qeyd etdiyinə görə, son on ildə dünyada texnologiya, qloballaşma və rəqabət ali təhsildə dəyişikliyə səbəb olub, milli sərhədlərə meydan oxuyan və adət-ənənələrə, qəribə miflərə və əvvəllər həll ediləməyən fərziyyələrə meydan oxuyur.

Bu dəyişikliklər universitetin ayrılmaz bir parçası olan akademik kitabxanaya da öz dərin təsirini göstərir. Beləliklə, daxili dəyişiklikləri və idarəetməni həyata keçirərkən kütləvi kitabxananın bütövlükdə universitetə xidmət göstərməsi vacibdir. Ali təhsildə dəyişikliklər, tələbələrə yönəldilmiş yeni bir paradigma, tədris və tədrisə yeni yanaşmalar kitabxanaçıların funksiyaları və məsuliyyətlərini yenidən qurmaq üçün bir ehtiyac yaratmışdır.

Dünyadakı universitetlər altı ana kateqoriyaya bölünən bir sıra dərin dəyişikliklərə uyğunlaşma və adaptasiya ehtiyacları ilə qarşı-qarşıyadır: ömür boyu öyrənmə kontekstində öyrənməyə olan tələbatın artması, təhsil və tədqiqatın gələcəkdə beynəlxalqlaşdırılması, universitetlər və sənaye arasında əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi, bilik yerlərinin yayılması, biliklərin yenidən qurulması və yeni gözləntilərin ortaya çıxması.

Ali təhsildə dəyişikliklər çox dərinidir. Kathy Tiano ali təhsilin köhnə və yeni paradigmalarını aşağıdakı kimi xarakterizə edir:

Cədvəl 1.

№	Ali təhsildə köhnə paradigma	Ali təhsildə yeni paradigma
1.	Nə əldə edə bilərsiniz	Tələb olunan kurslar
2.	Akademik təqvim	İl boyu əməliyyatlar
3.	Universitet şəhəri	Bir fikir olaraq universitet
4.	Terminal dərəcəsi	Həyat boyu öyrənmə
5.	Universitet bir qala kimi	Universitet cəmiyyətdəki tərəfdaş kimi
6.	Tələbə = 18-25 yaşınadək	Beşikdən məzara qədər
7.	Kitablar əsas vasitədir	İstək üzrə məlumat
8.	Səlahiyyət müddəti	Bazar dəyəri
9.	Tək məhsul	Məlumat yenidən istifadəsi / məlumat evakuasiya
10.	Tələbəyə bir "ağrı" kimi baxılması	Müştəri kimi tələbə
11.	Auditoriyada çatdırılma	İstənilən yerdə çatdırılma
12.	Multikultural	Qlobal
13.	Ağır kitablar və jurnallar	Bitlər və baytlar
14.	Vahid intizam	Çox intizam
15.	Mərkəzli müəssisə	Bazar yönümlü
16.	Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən	Bazar tərəfindən maliyyə edilən
17.	Əlavə xərc olaraq texnologiya	Fərqlilik olaraq texnologiya

Bu dəyişikliklərə cavab vermək üçün bir çox ali təhsil müəssisəsi yeni texnologiyaların işığında öz ətraf mühitlərini yenidən nəzərdən keçirməli və təhsil texnologiyalarının istifadəsini genişləndirməlidir. Daha çox təlimatçılar tələbələrə yönəldilmiş yanaşmalarla təcrübə keçir və onları konstruktiv təlim

modelləri üzrə təlimətləndirirlər. Ənənəvi ali təhsili inkişaf etdirmək və tətbiq etmək, eləcə də yeni və alternativ öyrənmə imkanları təmin etmək üçün cəhdlər edilmişdir. Xüsusilə onlayn təhsil və e-təhsil mühtləri elastik həyat boyu öyrənməni inkişaf etdirmək imkanı verən yeniliklər kimi qəbul edilir. Bir çox təhsil müəssisəsi də qeyri-ənənəvi tələbələrə qapılarını açır, yeni proqramlar və kurslar hazırlayır və İKT tərəfindən dəstəklənən birgə təhsil və təlim ilə təcrübə keçir.

Akademik kitabxana ənənəvi olaraq öz universitetinin akademik cəmiyyətinə xidmət edən “universitetin ürəyi” hesab olunur. Buna baxmayaraq, Grimes bu metaforun təsadüfi və korporativ faktları çox az əks etdirdiyinə dair bir çox fikirlər bildirir. O, bir neçə sahəyə istinad edir: “Tələbələr və müəllimlər kitabxana resurslarını və xidmətlərini müntəzəm təhsil və təlimə cəlb edə bilməzlər, kitabxanaya əsasən tələbə salonu və ya kitabxana otağı kimi baxırlar... Milli təşəbbüslər... kitabxana resurslarını planlaşdırmaq, planlaşdırmağı tərk etməmək deməkdir... İnstitusional maliyyələşdirmədə akademik kitabxanaların payının azaldılması... kitabxanaçıların ümumiyyətlə informasiya siyasətinin inkişafına cəlb edilməmələri. Ümumiyyətlə, “kitabxana universitetin qəlbidir” metaforu kütləvi kitabxanaçıları və alimləri kütləvi kitabxana ilə universitet arasındakı gerçək əlaqələr haqqında yanlış nəticələrə gətirib çıxarır. Akademik fəaliyyət mərkəzləri kimi kitabxanaçıların bir çox başqa şərhləri bu cür düşüncələrin əksər universitet tədqiqatçıları üçün reallığını əks etdirməməsi faktını göstərir.

Bu baxımdan akademik kitabxananın rolu və vəziyyəti ilə bağlı daim narahatlıqlar yaranmışdır. Bir çox müəlliflər akademik kitabxanaların dəyişməsinin lazım olduğunu, kitabxanaçıların vəzifə və məsuliyyətlərinin yenidən qurulmasına ehtiyac duyulduğunu bildirirlər. Məsələn, 1979-cu ildə Amerika universitetlərində aparılmış araşdırma kitabxanalarda dəyişmələrə ehtiyac yarandığını meydana çıxarmışdı. Tədqiqat kitabxanaların yeni akademik gündəmə daha çox cavab verməli olduğunu və daha çox xidmət yönümlü kolleksiyaçıların inkişaf modelinə tələbatın yarandığını aşkar etdi.

1999-cu ildə Praqada keçirilən LIBER illik ümumi konfransında Watjen demişdir: “Hamımız kitabxananın ənənəvi rolunu yenidən müəyyənləşdirməyin lazım olduğunu bilirik: nəyin və necə seçiləcəyini, əldə ediləcəyini, təsnifləşdiriləcəyini, kataloqla təmin ediləcəyini, arxivə və ya məlumat bazasına daxil olmaq istəyən insanlara necə kömək ediləcəyini, bunlardan necə istifadə ediləcəyini, daha da əhəmiyyətli olan kitabxanaların missiyasına görə məlumatı azad və bərabər çıxış imkanı təmin ediləcəyini müəyyənləşdirmək lazımdır”.

Son on il ərzində akademik kitabxanaların dəyişməsi ilə bağlı müzakirələr ən çox İKT inkişafına, rəqəmsal formatda məlumatların, yeni öyrənmə və tədris konsepsiyalarının, yeni iqtisadi modellərin və hüquqi çərçivələrin məlumatlarına yönəlib. Bir çox müəlliflər bugünkü informasiya dövründə akademik kitabxananın gözləntilərini, kütləvi kitabxananın dəyişikliklərindən və kütləvi informasiya vasitələrində olan dəyişikliklərdən çıxış edərək kitabxana işçiləri üçün yeni funksiyaların və tərəfdaşlıqların ardıcılığını müzakirə edir. Kitabxanada bu dəyişikliklər bütün tələbələr, müəllimlər, akademik idarəçilər, texniki heyət və kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulacaqdır. Bəzi müəlliflər hesab edir ki, bu “dəyişikliklər uyğunlaşdırılarsa, kitabxanalar tədris / təlim müəssisəsi içərisində mərkəzi bir rol oynaya bilər; əgər belə olmasaydı, onlar kitabxananı institusional mərkəzdən daha da kənar edə bilərdilər”.

XXI əsrdə akademik kitabxanalar bir sıra yeni ssenariləri dəstəkləmək üçün müəyyən xidmətlərin inkişafını öyrənirlər:

- *Yeni nəşr və elmi kommunikasiya ssenariləri;*
- *Rəqəmsal resursların daha sıx istifadəsi və çatdırılması;*
- *Daha müxtəlif (heterogen) tələbə auditoriyasına xidmət;*
- *Tələbələrin ənənəvi resurslara olan tələbatı;*
- *Kitabxanaların keçmişdə çox az iştirak etdiyi İKT və uzaq məsafədən öyrənmə də daxil olmaqla, yeni öyrənmə yolları;*

• *Fərdi işçilərin böyük təzyiqi ilə nəticələnən və ciddi idarəetmə meyli meydana gətirən, xüsusən kadr hazırlığı sahəsində resursların azalması.*

Yeni tələbə mərkəzli paradiqma və yeni tədris və tədris yanaşmaları kitabxanaçıların öyrənmə və tədris prosesində rolu və məsuliyyətlərini yenidən konsepsiyaya çevirmək zərurətini yaratmışdır. Biblioqrafik göstərişlər, istifadəçi təhsili və son dövrlərdə informasiya savadlılığı məsələlərini əhatə edən ədəbiyyat mövcuddur. Lakin mövzu əsasən kitabxanaçıları və informasiya mütəxəssisləri arasında müzakirə olunur və digər dairələrdə geniş tanınmır.

Tələbələrə yönəldilmiş yeni bir paradiqma, tədris və təlimə yeni yanaşmalar kitabxanaçıların tədris proseslərində rolları və məsuliyyətlərinin təkrar nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac yaratmışdır. Biblioqrafik göstərişləri, istifadəçi təlimləri və daha yaxınlarda informasiya savadlılığını müzakirə edən ədəbiyyat var. Buna baxmayaraq, bu mövzu əsasən kitabxanaçıları və informasiya mütəxəssisləri arasında müzakirə olunur və digər dairələrdə birmənalı və geniş şəkildə tanınmayacaqdır.

Kitabxana ilə fakültələr arasında səmərəli tərəfdaşlıq, inteqrasiya olunmuş “informasiya savadlılığı” proqramları, müasir İKT potensialının inteqrasiyası və fəal təlim metodlarından istifadəyə dair hesabatlar bu sahədə müvəf-

fəqiyyətli təşəbbüslərdir. Bununla yanaşı, bir çox amillər informasiya savadlığının təhsili, milli siyasəti, tədris və təlim yanaşmaları, müəllim-tələbə anlayışları və münasibətləri, resurslar (büdcə, kadr, qurğu və vaxt) kimi mənbələrdən asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. ALA - American Library Association. <http://www.ala.org/>
2. Bologna Process // http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/education/Higher_education/Activities/Bologna_Process/default.asp
3. Brophy, P.: *The Library in the Twenty-first Century: new services for the information age*. London: Library Association Publishing, 2001.
4. CETUS: *The Academic Library in the Information Age: changing roles*. (Discussion Series). Consortium for Educational Technology for University Systems, California State University, City University of New York, State University of New York, 1997.
<http://www.gvsu.edu/library/librarylights/winter02/ChangingRoles.html>
5. Castells, M.: (1996). *The Rise of The Network Society: vol.1 of the information age: economy, society and culture*. Oxford: Blackwell.
6. CILIP - Chartered Institute of Library and Information Professionals. <http://www.cilip.org.uk/default.cilip>
7. Sirje Virkus and Silvi Metsar : *General Introduction to the Role of the Library for University Education*. LIBER Quarterly, Volume 14 (2004), No.3/4.
8. *The Open University*. <http://www.open.ac.uk/>
9. Universitat Oberta de Catalunya. <http://www.uoc.edu/web/eng/index.html>
10. Virkus, S. (2003a): "Changes and Innovations in School's Activities: module one". In: *School Self-Evaluation and Quality Assurance: a course book with ICT tool. E-instruments for school self-evaluation procedures*. Kaunas, 2003. TTI, 1-103.
11. Virkus, S. (2003b): "Information Literacy in Europe: a literature review".
12. Wätjen, H.: "Access and the Changing Mission of Research Libraries". LIBER Quarterly, 9(1999)4, 437-461.

Ragsana Elxan gizi Mayilova

THE ROLE OF ACADEMIC LIBRARIES IN HIGHER VOCATIONAL EDUCATION

Summary

The article deals with the role of university libraries in higher vocational education, trends and developments in higher education, responses to organizations and libraries on these changes.

Key words: Higher education, academic libraries, university libraries, information and communication technologies (ICT0).

Раксана Эльхан кызы Маилова

РОЛЬ АКАДЕМИЧЕСКИХ БИБЛИОТЕК В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Резюме

В статье рассматривается роль университетских библиотек в высшем профессиональном образовании, тенденции и развитие высшего образования, ответы на организации и библиотеки об этих изменениях.

Ключевые слова: Высшее образование, научные библиотеки, университетские библиотеки, информационные и коммуникационные технологии (ИКТ).